

ХЕРСОНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН, УПРАВЛІННЯ І БІЗНЕСУ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ, ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

та тематика контрольних робіт для студентів заочної форми навчання

з дисципліни «ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА»

для студентів	2 курсу , 1 курсу за скороченим терміном навчання
підготовки	першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань	07 – Управління та адміністрування
спеціальності	073 – Менеджмент
освітньо-професійної програми	Бізнес-адміністрування Логістика Менеджмент готельного і туристичного бізнесу
спеціальності	075 – Маркетинг
освітньо-професійної програми	Маркетинг
факультету	Міжнародних економічних відносин, управління і бізнесу

Хмельницький – 2024 р.

Методичні рекомендації та тематика контрольних робіт для студентів заочної форми навчання з дисципліни «Економіка підприємства» підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти спеціальностей: 073 - Менеджмент, 075 – Маркетинг.

РОЗРОБНИКИ: Мешкова-Кравченко Н.В., старший викладач кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки.

Рецензент: Олійник Н.М., доцент кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки, к.т.н., доцент.

Затверджено на засіданні кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки

Протокол № __1__ від «__02__» __09__ 2024 року

В.о. завідувача кафедри

Наталія ШАНДОВА

УЗГОДЖЕНО:

З НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИМ ВІДДІЛОМ

Реєстраційний номер № 49/031-04.09.2024

ЗМІСТ

	с.
1. Мета навчальної дисципліни	4
2. Програма навчальної дисципліни	4
3. Структура навчальної дисципліни	5
4. Контроль знань студентів	6
5. Мета та вимоги до виконання контрольної роботи з дисципліни	6
6. Завдання контрольної роботи з дисципліни	7
7. Методичні рекомендації до виконання практичної частини контрольної роботи	17
8. Рекомендована література	33

1. МЕТА ДИСЦИПЛІНИ

Метою навчальної дисципліни «Економіка підприємства» є формування у здобувачів вищої освіти розуміння економічного механізму функціонування підприємства, здатності приймати управлінські рішення, виконувати комплексні економічні розрахунки для ефективного здійснення господарської діяльності на рівні підприємств.

III. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи та ресурсне забезпечення діяльності підприємства

Тема 1. Підприємство в соціально-орієнтованій ринковій економіці

Підприємство як економічний суб'єкт. Види та напрями діяльності підприємств. Класифікація підприємств. Характеристика організаційно-правових форм підприємств. Об'єднання підприємств. Характеристика зовнішнього середовища господарювання підприємства. Правові основи функціонування підприємств.

Тема 2. Структура та управління підприємством

Структура підприємства. Сутність, функції і методи управління діяльністю підприємства. Організаційні структури управління підприємством.

Тема 3. Планування діяльності підприємства

Планування як функція управління. Методологічні основи планування. Види планування: стратегічне, тактичне та оперативно-календарне планування. Виробнича програма підприємства. Бізнес-планування.

Тема 4. Товарна та цінова політика підприємства

Сутність товарної політики підприємства. Товарний асортимент та номенклатура. Сутність та види цін. Методи і стратегії ціноутворення.

Тема 5. Персонал підприємства, продуктивність і оплата праці

Кадрова політика на підприємстві. Класифікація персоналу підприємства. Визначення чисельності працівників. Продуктивність праці персоналу. Соціально-економічна сутність заробітної плати. Форми і системи оплати праці. Тарифна система оплати праці. Особливості організації оплати праці на підприємстві в сучасних умовах.

Тема 6. Основний капітал

Сутність основного капіталу та основних засобів. Класифікація і структура основних засобів. Методи оцінки основних засобів. Відтворення основних засобів. Знос і амортизація основних засобів. Система показників та шляхи підвищення ефективності використання основних засобів.

Тема 7. Оборотний капітал

Сутність, склад та структура оборотного капіталу. Визначення потреби в оборотному капіталі. Характеристика наявності та ефективного використання оборотного капіталу. Шляхи покращення використання оборотного капіталу.

Тема 8. Інтелектуальний капітал

Сутність та роль інтелектуального капіталу в забезпеченні конкурентоспроможності підприємства. Поняття і види нематеріальних ресурсів підприємства. Поняття та класифікація нематеріальних активів. Оцінка та амортизація нематеріальних активів. Правовий захист та ефективність використання інтелектуального капіталу.

Змістовий модуль 2. Організаційні аспекти, результативність функціонування та розвиток підприємства

Тема 9. Техніко-технологічна база і виробнича потужність

Характеристика техніко-технологічної бази виробництва. Організаційно - економічне управління технічним розвитком підприємства. Поняття, види та чинники формування виробничої потужності підприємства. Розрахунок виробничої потужності підприємства та визначення рівня її використання.

Тема 10. Матеріально-технічне забезпечення і організація операційної діяльності

Логістика постачання, її місце в логістичній системі. Організація матеріально-технічного забезпечення. Визначення потреби в матеріально-технічних ресурсах. Основні положення теорії організації операційної діяльності. Виробничий процес, його різновиди та принципи організації. Типи і методи організації виробництва. Суспільні форми організації виробництва. Інфраструктура підприємства.

Тема 11. Конкурентоспроможність та якість продукції

Поняття конкурентоспроможності продукції і методи її оцінки. Сутність, показники та методи оцінки якості продукції. Системи управління якістю продукції. Стандартизація і сертифікація продукції. Шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції.

Тема 12. Витрати підприємства

Характеристика витрат підприємства, їх класифікація. Кошторис витрат. Калькулювання собівартості продукції. Визначення собівартості продукції на підприємстві. Управління витратами на підприємстві.

Тема 13. Фінансово-економічні результати підприємства

Доход підприємства та джерела його формування. Прибуток підприємства, його суть, функції і види. Формування і використання прибутку. Система показників рентабельності та методика їх визначення. Фінансовий стан підприємства та показники його оцінки.

Тема 14. Інвестиції та інноваційна діяльність

Сутність і класифікація інвестицій. Визначення необхідного обсягу та джерел формування реальних інвестицій. Характеристика і типи інновацій. Зміст інноваційної діяльності, форми її інвестування. Поняття інвестиційного та інноваційного проєктів. Методи і способи оцінки ефективності інноваційно-інвестиційних проєктів.

Тема 15. Інтегральна ефективність діяльності підприємства та його конкурентоспроможність

Сутнісна характеристика і види ефективності діяльності підприємства. Вимірювання ефективності діяльності: критерії і система показників. Поняття та показники конкурентоспроможності підприємства. Оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Тема 16. Економічна безпека і розвиток та підприємства

Сутнісна характеристика та функціональні складові економічної безпеки підприємства.. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства та антикризове управління діяльністю підприємства. Сутність і тенденції організаційного розвитку підприємств. Характеристика окремих організаційних форм підприємств.

3. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви тем згідно освітньої програми	Кількість годин				
	заочна форма				
	Усього	у тому числі			
		Лекції	Практичні	Лабораторні	Самостійна
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи та ресурсне обґрунтування діяльності підприємства					
Тема 1. Підприємство в соціально-орієнтованій ринковій економіці	8	2			6
Тема 2. Структура та управління підприємством	6				6
Тема 3. Планування діяльності підприємства	8	1			7
Тема 4. Товарна та цінова політика підприємства	8	1			7
Тема 5. Персонал підприємства, продуктивність і оплата праці	8		2		6
Тема 6. Основний капітал	8		1		7
Тема 7. Оборотний капітал	8		1		7
Тема 8. Інтелектуальний капітал	6				6
Разом за змістовим модулем 1	60	4	4		52
Змістовий модуль 2. Організаційні аспекти, результативність функціонування та розвиток підприємства					
Тема 9. Техніко-технологічна база та виробнича потужність	8	1			7
Тема 10. Матеріально-технічне забезпечення і організація операційної діяльності	9				9
Тема 11. Конкурентоспроможність та якість продукції	8	1			7
Тема 12. Витрати підприємства	9		2		7
Тема 13. Фінансово-економічні результати підприємства	9		1		8
Тема 14. Інвестиції та інноваційна діяльність	10		1		9
Тема 15. Інтегральна ефективність діяльності підприємства та його конкурентоспроможність	9				9
Тема 16. Економічна безпека і розвиток підприємства	8				8
Разом за змістовим модулем 2	70	2	4		64
Контрольна робота (ЗФН)					20
Усього годин	150	6	8		136

4. КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Оцінювання знань студентів заочної форми навчання здійснюється на основі результатів виконання і захисту контрольної роботи та екзамену - за 100-бальною шкалою.

Схема нарахування балів, які отримують студенти заочної форми навчання з навчальної дисципліни

№ з/п	Вид навчальної діяльності студента	Сума балів
1.	Виконання контрольної роботи	15
2.	Захист контрольної роботи	25
	Поточна успішність (всього)	40
	Екзамен	60
	Всього балів	100

Шкала оцінювання за ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності/Local grade	Оцінка ЄКТС/ECTS grade		Оцінка за національною шкалою/National grade
90 – 100	A	Excellent	Відмінно
82-89	B	Good	Добре
74-81	C		
64-73	D	Satisfactory	Задовільно
60-63	E		
35-59	FX	Fail	Незадовільно з можливістю повторного складання
1-34	F		Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

5. МЕТА ТА ВИМОГИ ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Навчальним планом передбачено виконання контрольної роботи, яка повинна не тільки забезпечити контроль самостійної роботи студента, але і допомогти йому ознайомитися з методикою ряду економічних розрахунків.

Мета виконання контрольної роботи - поглиблення і закріплення теоретичних знань, придбання практичних навичок і їх застосування для рішення управлінських задач.

Студент виконує роботу, вибираючи варіант за першою літерою прізвища.

Вибір номера варіанта контрольної роботи

№ варіанта	Перша буква прізвища
№ 1	А, Б
№ 2	В, Г
№ 3	Д, Е, Є, Ж
№ 4	З, І, К
№ 5	Л, М
№ 6	Н, О, П
№ 7	Р, С, Т
№ 8	У, Ф, Х
№ 9	Ц, Ч, Ш
№ 10	Щ, Ю, Я

Контрольна робота складається з двох частин: теоретичної і практичної.

У теоретичній частині студент повинен показати знання теоретичних основ тем, що викладаються, освітлюючи теорію питання на основі вивчення і узагальнення економічної і спеціальної літератури, рішень законодавчих і виконавчих органів. Бажано висвітлювати питання теми на прикладі конкретного підприємства.

Найбільш наочно і переконливо виглядає та робота, яка ілюструється таблицями, схемами, діаграмами з конкретними даними. Необхідно також, де це можливо, прикладати виписки з планових і звітних документів підприємства за темою контрольної роботи і аналізувати їх.

У практичній частині потрібно навести рішення задач. При цьому необхідно привести формулу для розрахунку з розшифровкою буквених позначень і вказівкою одиниць вимірювання. Після цього, підставивши числові значення, розрахувати. Зробити висновки.

Робота повинна бути оформлена на листах формату А4 і мати титульний лист, розбірливо і акуратно. При виконанні роботи потрібно виділяти заголовки питань, що висвітлюються. Сторінки пронумерувати.

Доцільно цифрові дані звести в таблиці, оформити у вигляді схем і графіків. При цьому таблиці повинні бути обов'язково пронумеровані і озаглавлені. Графічний і табличний матеріал повинен бути оформлений відповідно до методичних вказівок по оформленню текстових документів.

Список використаної літератури приводиться в кінці роботи в алфавітному порядку. Оформлення згідно з вимогами нормативних документів. При посиланні на джерело в роботі вказується порядковий номер в переліку використаної літератури.

Виконана робота представляється студентом на рецензування у встановлені терміни. Якщо робота не зарахована, то після виправлення помилок з урахуванням усіх зауважень рецензента студент знов подає на рецензування разом з попередньою рецензією.

Контрольна роботи, виконана за варіантом, що не відповідає першій літері прізвища, повертається студенту без розгляду.

Робота зараховується за результатами співбесіди з викладачем.

6. ЗАВДАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ З ДИСЦИПЛІНИ

ВАРІАНТ 1

Теоретична частина

1. Сутність підприємства, цілі, напрями та види діяльності підприємств в сучасних умовах
2. Види планування.
3. Система показників ефективності використання основних засобів

Практична частина

Задача 1.

Середньооблікова чисельність персоналу на підприємстві у звітному році 120 осіб, обсяг товарної продукції – 1280 тис. грн. У плановому році продуктивність праці підвищиться на 8%, а обсяг виробництва продукції – на 5%. Обчислити чисельність персоналу у плановому році.

Задача 2.

На підприємстві планується економія матеріалів за рахунок зниження їхніх норм витрати на 7% і за рахунок зниження цін на 2%. У звітному періоді собівартість складала 80 тис. грн., витрати на сировину й матеріали 53 тис. грн. Обсяг виробництва передбачається збільшити на 6%, при рості постійних витрат на 2%. Постійні витрати в структурі собівартості становлять 30%. Визначте вплив зазначених факторів на собівартість продукції й економію, отриману в результаті реалізації даних заходів.

ВАРІАНТ 2

Теоретична частина

1. Характеристика організаційно-правових форм підприємств
2. Сутність і показники виробничої програми підприємства
3. Поняття та класифікація нематеріальних активів.

Практична частина

Задача 1.

Підприємство розробило виробничу програму в розмірі 48 тис. одиниць продукції. Норма часу на виготовлення одиниці продукції 1 година 30 хвилин. При плануванні балансу робочого часу за рік слід використати такі дані: календарних днів 365, 104 вихідних дні, 10 святкових

днів, 42 дні чергової відпустки, 2 дні хвороби, 2 дні – інші невиходи з поважних причин. Тривалість робочої зміни – 8 год. Визначити календарний, номінальний та ефективний фонд робочого часу працівника і планову чисельність основних робітників.

Задача 2.

Визначити зміну коефіцієнта оборотності оборотних коштів, часу одного обороту і розмір оборотних коштів, що вивільняються, за рахунок зміни коефіцієнта оборотності. Оборотні кошти підприємства на кінець року склали 140 млн. грн. Обсяг товарної продукції 280 млн. грн. У планованому році передбачене збільшення обсягу товарної продукції на 15% і ріст розміру оборотних коштів на 7%.

ВАРІАНТ 3

Теоретична частина

1. Фінансові ресурси підприємства; сутність, класифікація
2. Сутність оборотних активів. Склад та структура оборотних коштів.
3. Методи ціноутворення.

Практична частина

Задача 1.

Визначити відсоток зростання продуктивності праці в плановому періоді в порівнянні із звітним, якщо передбачається зростання об'єму виробництва на 11%, а чисельність працюючих зменшиться на 5 осіб. У звітному періоді об'єм товарної продукції 25687 тис. грн., а чисельність працюючих 1282 осіб.

Задача 2.

Передбачуваний чистий прибуток за роками життєвого циклу товару: 1-й рік – 5 тис. грн., 2-й рік – 62 тис. грн., 3-й рік – 36 тис. грн., 4-й рік – 15 тис. грн. щорічні амортизаційні відрахування 8 тис. грн. Ставка дисконту 15%. Розрахувати чистий дисконтований дохід, індекс дохідності і термін окупності проекту розробки нового товару, якщо початкові інвестиції 69 тис. грн.

ВАРІАНТ 4

Теоретична частина

1. Кадрова політика на підприємстві.
2. Поняття і види нематеріальних ресурсів підприємства.
3. Кошторис витрат.

Практична частина

Задача 1.

Керівництво підприємства планує ввести нову машину, вартість якої разом з монтажем 38 тис. грн., ліквідаційна вартість рівна 1 тис. грн., термін експлуатації 5 років. Впровадження машини забезпечить грошовий потік 16 тис. грн. щорічно на протязі 5 років експлуатації. Необхідно врахувати, що в четвертому році додатково планується ремонт вартістю 3 тис. грн. Ставка дисконту 10%. Визначити чистий дисконтований дохід.

Задача 2.

Повна собівартість одиниці продукції - 2000 грн. Рівень рентабельності даного виробу 44%. Ставка акцизного податку – 30%. Податок на додану вартість (ПДВ) – 20% Торговельна надбавка – 15% до відпускної ціни з ПДВ. Розрахувати роздрібну ціну товару.

ВАРІАНТ 5

Теоретична частина

1. Визначення чисельності працівників
2. Характеристика ефективності використання оборотних коштів.
3. Калькулювання продукції.

Практична частина

Задача 1.

Необхідно обрати кращий з двох запропонованих варіантів інвестування за індексом дохідності та періодом окупності. Для здійснення процесу дисконтування прийнята процентна ставка 15%

Таблиця

Вихідна інформація

Показники	Варіант 1	Варіант 2
1. Сума інвестицій, тис. грн.	800	600
2. Період реалізації проекту, роки	4	4
3. Грошові потоки, які очікуються від реалізації проекту за роками		
перший	300	500
другий	400	600
третій	600	600
четвертий	700	200
Разом за чотири роки	2000	1900

Задача 2.

Роздрібна ціна виробу – 30 грн., торговельна надбавка – 20% ціни посередника, посередницька надбавка – 5% відпускної ціни виробника, ставка акцизного податку – 35%, ПДВ – 20%. Визначити прибуток у ціні виробника, якщо собівартість виробу становить 10 грн.

ВАРІАНТ 6

Теоретична частина

1. Продуктивність праці персоналу
2. Оцінка ефективності інвестиційних проєктів
3. Санація суб'єктів господарювання.

Практична частина

Задача 1.

Вартість основних засобів на початок року складала 4200 тис. грн. Протягом року були введені основні засоби в лютому на суму 50 тис. грн., у травні на суму 40 тис. грн., у серпні на суму 20 тис. грн.; вибули основні засоби в травні на суму 4 тис. грн., у листопаді на суму 8 тис. грн. Визначити середньорічну вартість основних фондів, а також коефіцієнти вибуття, оновлення і приросту основних засобів.

Задача 2.

За даними Звіту про фінансові результати визначити прибуток підприємства від звичайної діяльності до оподаткування за звітний рік.

Дані та форма для розрахунку:

1. Дохід (виручка) від реалізації продукції – 8594,6 тис. грн.
2. Податок на додану вартість – 601,4 тис. грн.
3. Чистий дохід
4. Собівартість реалізованої продукції – 5320,7 тис. грн.
5. Валовий прибуток
6. Інші операційні доходи – 5930,8 тис. грн.

7. Адміністративні витрати - 857,3 тис. грн.
8. Витрати на збут – 54,2 тис. грн.
9. Інші операційні витрати – 6496,9 тис. грн.
10. Прибуток від операційної діяльності
11. Дохід від участі в капіталі – 47,1 тис. грн.
12. Фінансові витрати – 62 тис. грн.
13. Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування

ВАРІАНТ 7

Теоретична частина

- 1.Макросередовище функціонування підприємства
- 2.Погодинна система оплати праці.
- 3.Показники рентабельності

Практична частина

Задача 1.

Визначити показники екстенсивного, інтенсивного та інтегрального використання устаткування. Фактична продуктивність одиниці устаткування - 12 одиниць продукції в годину, нормативна - 15 одиниць продукції в годину. Фактично відпрацьований час за рік одиницею устаткування – 3190 годин. Календарних днів у році – 365, вихідних і святкових днів – 108. Режим роботи двозмінний, тривалість зміни 8 годин. Втрати робочого часу на плановий ремонт устаткування – 12% від режимного фонду часу.

Задача 2.

Визначити середньорічну виробничу потужність і потужність на кінець року. Виробнича потужність на початок планового року - 728 тис. грн. Протягом планового року планується приріст потужності за рахунок реконструкції на 230 тис. грн. із введенням з 1 червня й за рахунок введення нових потужностей на 175 тис. грн. з 1 липня. Внаслідок зносу устаткування частина виробничої потужності вибуває: з 1 травня на суму 54 тис. грн., з 1 грудня на суму 20 тис. грн.

ВАРІАНТ 8

Теоретична частина

1. Відрядна система оплати праці
2. Формування і використання прибутку
3. Показники оцінки фінансового стану підприємства

Практична частина

Задача 1.

Визначити суму амортизаційних відрахувань об'єкта основних фондів, термін служби якого 5 років, якщо його первісна вартість 220 тис. грн., ліквідаційна вартість 2 тис. грн. Використати методи нарахування амортизації: прямолінійний, зменшення залишкової вартості.

Задача 2.

Визначити фактичну рентабельність продукції та її зміну в порівнянні з плановою по кожному виду виробів та в цілому по продукції.

Таблиця

Планові показники

Показники	Виріб X	Виріб Y
Обсяг випуску та реалізації, штук	600	900
Ціна одного виробу, грн.	125	85
Собівартість виробу, грн.	105	75

Протягом року підприємство досягло зниження собівартості продукції по виробу X на 5 %, по виробу Y на 3%. Оптова ціна по кожному виду виробів зросла на 4 %. Фактичний обсяг випуску та реалізації склав по виробу X – 630 штук, по виробу Y – 890 штук.

ВАРІАНТ 9*Теоретична частина*

1. Сутність, класифікація і структура основних засобів
2. Поняття, види виробничої потужності підприємства.
3. Система показників ефективності діяльності підприємства

*Практична частина*Задача 1.

Основна продукція підприємства запланована в обсязі 800 тис. грн., послуги на сторону – 30 тис. грн. Розмір незавершеного виробництва збільшиться на 20 тис. грн. Залишки готової продукції на складі на початок періоду – 40 тис. грн., на кінець періоду - 60 тис. грн. Визначити обсяг валової і реалізованої продукції.

Задача 2.

Підприємство виробляє продукцію одного найменування по ціні 250 грн. за одиницю. Змінні витрати на одиницю складають 180 грн. Загальна величина постійних витрат 550 тис. грн. В результаті росту заробітної плати загальні постійні витрати збільшились на 8%. Визначити, яким чином збільшення постійних витрат вплине на величину критичного обсягу.

ВАРІАНТ 10*Теоретична частина*

1. Амортизація основних засобів.
2. Доход підприємства та джерела його формування.
3. Сутність економічної безпеки суб'єктів господарювання

*Практична частина*Задача 1.

Визначити суму амортизаційних відрахувань об'єкта основних фондів, термін служби якого 5 років, якщо його первісна вартість 220 тис. грн., ліквідаційна вартість 2 тис. грн. Використати методи нарахування амортизації: прискореного зменшення залишкової вартості, кумулятивний.

Задача 2.

Визначити додатковий випуск продукції для збільшення прибутку в другому кварталі на 6%. В першому кварталі було вироблено 10 тис. виробів по ціні 80 грн. за одиницю. Постійні витрати складають 50 тис. грн., змінні витрати на одиницю 60 грн.

6. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНОЇ ЧАСТИНИ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ.

ТЕМА ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.

Валова продукція (ВП) - загальний обсяг виробництва за певний період у незмінних (порівняльних) цінах

$$ВП = ГВ + НФ + Р + (НЗВ_k - НЗВ_n),$$

де $ГВ$ - вартість готових виробів

$НФ$ – вартість напівфабрикатів свого вироблення, для відпуску на сторону

$Р$ - вартість робіт (послуг), виконаних (наданих) підприємством по замовленнях зі сторони

$НЗВ_k, НЗВ_n$ - залишки незавершеного виробництва на кінець і початок періоду

Товарна продукція (ТП)- продукція, призначена для відпуску споживачам; вимірюється в діючих оптових цінах підприємства і порівняльних цінах (станом на 1 січня певного року)

$$ТП = ГВ + НФ + Р,$$

де $ГВ$ - вартість готових виробів

$НФ$ – вартість напівфабрикатів свого вироблення, для відпуску на сторону

$Р$ - вартість робіт (послуг), виконаних (наданих) підприємством по замовленнях зі сторони

Реалізована продукція (РП) продукція, що уже відвантажена підприємством і оплачена покупцем

$$РП = ТП + Зтп_n - Зтп_k,$$

де ТП – товарна продукція

$Зтп_n$ – залишки товарної продукції на початок періоду

$Зтп_k$ – залишки товарної продукції на кінець періоду

ТЕМА. ТОВАРНА ТА ЦІНОВА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА

Розраховуючи ціну продукції, необхідно врахувати, що у загальному вигляді формування ціни визначається такими складовими:

- собівартість виробу, що включає всі витрати на його виробництво і реалізацію;
- прибуток, величина якого визначається ринковою ситуацією (попитом і пропозицією)
- податок на додану вартість (ПДВ), величина якого визначається у відсотках до оподаткованого обороту (Є частиною новостворюваної вартості, яка сплачується до Державного бюджету на кожному етапі виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг. Згідно з законодавством України є суб'єкти господарювання, які не відносяться до платників ПДВ, зокрема, фізичні особи, які здійснюють торгівлю на умовах сплати ринкового збору)

- акцизний податок – непрямий податок на високорентабельні та монопольні товари, який встановлюється в абсолютній сумі на одиницю реалізаційного товару (Закон України „Про акцизний збір”)

Стосовно ціни реалізації споживачам імпортованих товарів, то вона може включати три види непрямих податків: ввізне мито, акцизний податок, ПДВ.

Роздрібна ціна									
Відпускна ціна посередника						Торговельна надбавка			
Відпускна ціна виробника			Посередницька надбавка			Витрати роздрібної торгівлі	Прибуток торгівлі	ПДВ	
Ціна виробника продукції		Акцизний податок	ПДВ	Витрати посередника	Прибуток посередника				ПДВ
Собівартість	Прибуток								

Рис.1. Формування ціни товарів внутрішніх виробників

ТЕМА . ПЕРСОНАЛ ПІДПРИЄМСТВА, ПРОДУКТИВНІСТЬ І ОПЛАТА ПРАЦІ

Кількісна характеристика персоналу здійснюється в першу чергу за такими показниками, як облікова (штатна), середньооблікова і явочна чисельність працівників.

Облікова чисельність – це всі постійні, тимчасові працівники, прийняті на роботу терміном на один і більше днів незалежно від того, перебувають вони на роботі, у відпустках, відрядженнях, хворіють тощо.

Середньооблікову чисельність працівників за певний період визначають як суму середньомісячної чисельності, поділену на кількість місяців у розрахунковому періоді..

Явочна чисельність включає лише працівників, що з'явилися на роботу.

Різниця між обліковою та явочною чисельністю характеризує резерв (в основному робітників), що має використовуватися для заміни тих, що не виходять на роботу з поважних причин.

Рух (оборот) працівників на підприємстві характеризують такі показники:

- *коефіцієнт обороту за прийомом (Kon)* - це відношення чисельності всіх прийнятих працівників за даний період ($Ч_{np}$) до середньооблікової чисельності працівників ($Ч_{co}$) за той же період визначається за формулою:

$$Kon = \frac{Ч_{np}}{Ч_{co}}$$

- *коефіцієнт обороту за вибуттям (Kov)* - це відношення усіх вибулих працівників ($Ч_{вib}$) до середньооблікової чисельності працівників ($Ч_{co}$), яке обчислюється за формулою:

$$Kov = \frac{Ч_{вib}}{Ч_{co}}$$

- *коефіцієнт плинності кадрів (Kпл)* - це відношення вибулих з підприємства працівників з неповажних причин (з ініціативи працівника, через прогули, порушення трудової дисципліни тощо) ($Ч_{вib_{нп}}$) до середньооблікової чисельності ($Ч_{co}$), який визначається за певний період за формулою:

$$K_{пл} = \frac{Ч_{вib_{нп}}}{Ч_{co}}$$

Для розрахунку потрібної чисельності персоналу складають *баланс робочого часу* одного облікового працівника, який відрізняється для періодичного та безперервного виробництва. При складанні балансу робочого часу визначають кількість днів (годин), яку слід відпрацювати кожному робітнику протягом планового періоду, число днів неявок на роботу, середню тривалість робочого дня одного середньооблікового робітника.

У балансі робочого часу розрізняють три *категорії фонду часу*:

- 1) *календарний* – число календарних днів планового періоду;
- 2) *номінальний* – календарна кількість днів у плановому році з відрахуванням вихідних і святкових днів;
- 3) *ефективний або реальний* – номінальний фонд після відрахування цілоденних втрат робочого часу, пов'язаних із плановими черговими та додатковими відпустками, неявками з причини хвороби та з дозволу адміністрації, відпустками у зв'язку з вагітністю й пологами, виконання службових і державних обов'язків, прогулів. Цілодобових простоїв, а також внутрішньо змінних втрат робочого часу.

Планова чисельність основних робітників визначається трьома методами:

- 1) за трудомісткістю виробничої програми;
- 2) за нормами виробітку;
- 3) за нормами обслуговування.

Визначення чисельності основних робітників ($\chi_{o.p.}^{nl}$) за *трудомісткістю виробничої програми* здійснюється за наступною формулою:

$$\chi_{o.p.}^{nl} = \frac{O_{n-2}^{nl}}{\Phi_{ef}^{nl} \times K_{в.н.}^{nl}},$$

де O_{n-2}^{nl} - плановий обсяг робіт у нормо-годинах (трудомісткість виробничої програми),

Φ_{ef}^{nl} - розрахунковий ефективний фонд робочого часу одного середньооблікового робітника в годинах;

$K_{в.н.}^{nl}$ - коефіцієнт виконання норм.

Планову чисельність окремих груп основних робітників, зайнятих на аналогічних роботах, можна визначити за *нормами виробітку*:

$$\chi_{o.p.}^{nl} = \frac{O_{нат}^{nl}}{Hв_{нат}^{nl} \times \Phi_{ef}^{nl} \times K_{в.н.}^{nl}},$$

де $O_{нат}^{nl}$ - плановий обсяг робіт у натуральних одиницях виміру;

$Hв_{нат}^{nl}$ - планова норма виробітку в натуральних одиницях за одну годину;

Планова чисельність основних робітників за *нормами обслуговування* визначається за формулою:

$$\chi_{o.p.}^{nl} = \frac{KO \times Kз \times Kя.о.}{Ho},$$

де КО – загальна кількість обладнання, яку необхідно обслуговувати робітникам;

Кз – кількість змін роботи обладнання;

Кя.о. – коефіцієнт приведення явочної чисельності в облікову;

Но – норма обслуговування, тобто кількість одиниць обладнання, яке має обслуговуватись одним робітником, одиниць.

Коефіцієнт приведення явочної чисельності в облікову вираховується за формулою:

$$K_{я.о} = \frac{100}{100 - H_p}$$

де H_p – плановий відсоток невиходів робітників на роботу.

Норма обслуговування розраховується за формулою:

$$H_o = \frac{\Phi_{p.ч.}}{T_{н.о}}$$

де $\Phi_{p.ч.}$ - фонд робочого часу (за зміну, місяць);

$T_{н.о.}$ - норма часу обслуговування.

Для вимірювання продуктивності праці, ефективності використання трудових ресурсів використовуються два основні показники: виробіток і трудомісткість.

Виробіток в натуральному або вартісному виразі визначається по формулі:

$$ПП = \frac{O}{Ч} \text{ або } ПП = \frac{O}{\Phi_{ч}}$$

де O – об'єм продукції,

$Ч$ – чисельність працівників (або робітників), осіб.

$\Phi_{ч}$ – витрати робочого часу.

Під повною трудомісткістю одиниці продукції (T_n) розуміється сума всіх витрат живої праці на виготовлення одиниці продукції, вимірювана в людино-годинах:

$$T_n = \frac{\Phi_{ч}}{O}$$

де $\Phi_{ч}$ - кількість відпрацьованого часу;

O - об'єм виробленої продукції.

Відрядна оплата праці - це оплата праці за кількість зробленої продукції (робіт, послуг), вона ґрунтується на прямій залежності оплати праці від його результатів.

Різновиду відрядної оплати праці:

1. Пряма відрядна – заробітна плата розраховується як добуток відрядного розцінка за виготовлення одного виробу і фактичної кількості виготовлених виробів

Заробітна плата визначається за формулою:

$$ЗП_{пр.відр} = P \times O,$$

де P – індивідуальна відрядна розцінка за одиницю виконаної роботи, грн./одиницю

O – обсяг виконаної працівником роботи в натуральних одиницях належної якості за розрахунковий період

Індивідуальна відрядна розцінка визначається двома способами:

- для тих виробництв, де встановлюються норми виробітку – діленням годинної тарифної ставки, яка відповідає розряду виконаної роботи на годинну норму виробітку;
- для виробництв, де застосовуються норми часу – множенням годинної тарифної ставки на норму часу.

2. Відрядно-преміальна - це така система оплати праці, коли робітник одержує не тільки відрядний заробіток, але й премію. Премія звичайно встановлюється за досягнення

певних показників: виконання плану виробництва продукції, завдань по якості продукції або економії у витраті матеріальних й ін. видів ресурсів.

Заробітна плата визначається за формулою:

$$ЗП_{\text{відр.прем.}} = P \times O + P \times O \times \left(P_1 + \frac{P_2 \times P_{\text{план}}}{100} \right),$$

де P_1 - розмір премії у відсотках до тарифного заробітку за виконання плану і технічно обґрунтованих норм праці;

P_2 – розмір премії у відсотках до тарифного заробітку за кожний відсоток перевиконання плану;

$P_{\text{план}}$ – ступінь перевиконання плану виробництва, у відсотках.

3. Непряма відрядна - застосовується для оплати праці допоміжних робітників, заробітна плата яких залежить від результатів праці основних робітників, що обслуговують ними.

Заробітна плата визначається двома способами:

$$1) ЗП_{\text{непр}} = R_{\text{непр}} \times O$$

де $R_{\text{непр}}$ – непряма відрядна розцінка

O – фактичне виконання завдання за робочими об'єктами обслуговування

$$R_{\text{непр}} = \frac{T_{\text{см доп}}}{\text{Ноб} \times \text{Нвир}_{\text{пл}}}$$

де $T_{\text{см доп}}$ – годинна тарифна ставка допоміжного робітника, праця якого оплачується за непрямою відрядною системою, грн. за годину;

Ноб – кількість робочих місць, які обслуговуються за встановленими нормами;

$\text{Нвир}_{\text{пл}}$ – планова норма виробітку, встановлена для кожного виробничого об'єкта, що обслуговується, виробів на годину

2) множенням годинної тарифної ставки допоміжного робітника на середній відсоток виконання норм виробітку робітниками, яких він обслуговує, за даний період.

4. Відрядно-прогресивна - заробіток робітника визначається за виконання норми виробітку, як і при прямій відрядній оплаті, тобто за встановленими розцінками, при перевиконанні ж установленої норми прогресивно збільшуються доплати до основної відрядної розцінки.

Заробітна плата визначається за формулою:

$$ЗП_{\text{відр.прогр}} = P \times O + \frac{P \times O \times K_{\text{вих}}}{K_{\text{вн}}} \times K_{\text{р}},$$

де $K_{\text{вн}}$ – коефіцієнт виконання норм виробітку;

$K_{\text{вих}}$ – вихідна база для нарахування прогресивних доплат, виражена у відсотках виконання норм виробітку, частка одиниці;

$K_{\text{р}}$ – коефіцієнт збільшення прямої відрядної розцінки за шкалою прогресивних доплат.

5. Колективна відрядна (бригадна) оплата праці - відрядна форма. оплати праці за результатами роботи колективу (бригади). Спочатку розраховується заробіток всієї бригади як при прямій відрядній системі, використовуючи бригадну розцінку. Потім цей заробіток розподіляється між членами бригади методом коефіцієнто-годин або методом коефіцієнта виконання норм.

Заробітна плата кожного члена бригади визначається за формулою:

$$ЗПбр_i = T\phi_i \times K_i \times ЗП_{г-к}$$

де $T\phi_i$ – фактична кількість годин, відпрацьована і-тим робітником;

K_i – тарифний коефіцієнт за розрядом і-того робітника;

$ЗП_{г-к}$ – заробітна плата за 1 години-коефіцієнт.

$$ЗП_{г-к} = \frac{ЗПбр}{Г - Кбр}$$

де $ЗПбр$ – заробіток усієї бригади

$$Г - Кбр = \sum_{i=1}^q T\phi_i \times K_i$$

де $Ч$ – кількість членів бригади, осіб

6. Акордна система оплати праці - це різновид відрядної оплати праці, сутність якої полягає в тім, що розцінка встановлюється на весь обсяг підлягаючому виконанню робіт із вказівкою строку їхнього виконання.

Погодинна оплата праці - це оплата праці за відпрацьований час.

Ця форма має такі системи:

1. Пряма погодинна - розраховується як добуток годинної тарифної ставки робочого даного розряду на відпрацьований час у даному періоді.

2. Погодинно-преміальна - це така оплата праці, коли робітник одержує не тільки заробіток за кількість відпрацьованого часу, але й певний відсоток премії до цього заробітку.

3. Система посадових окладів.

ТЕМА. ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ. ОБОРОТНИЙ КАПІТАЛ

Кількісна характеристика відтворення основних засобів протягом року відображається в балансі основних фондів за повною первинною вартістю за наступною формулою:

$$ОФк.р = ОФп.р + \sum ОФвв - \sum ОФвив,$$

де $ОФк.р$ – вартість основних засобів на кінець року,

$ОФп.р$ – вартість основних засобів на початок року,

$ОФвв$ – вартість основних засобів, що вводяться в дію протягом року,

$ОФвив$ – вартості основних засобів, що виводяться.

Для детальнішого аналізу процесу відтворення основних засобів можна використовувати наступні показники:

- коефіцієнт оновлення ($Кон$) відображає інтенсивність оновлення основних засобів:

$$Кон = \frac{\sum ОФвв}{ОФк.р},$$

- коефіцієнт вибуття ($Квиб$) характеризує ступінь інтенсивності вибуття основних засобів:

$$Квиб = \frac{ОФвив}{ОФп.р},$$

- коефіцієнт приросту ($Кпр$) характеризує рівень приросту основних засобів:

$$K_{np} = \frac{OF_{вв} - OF_{вив}}{OF_{к.р}},$$

Технічний стан основних засобів характеризує

- коефіцієнт придатності ($K_{прид}$):

$$K_{прид} = \frac{OF_{зал}}{OF_{перв}}, \quad K_{прид} = 1 - K_{знос} = 1 - \frac{З}{OF_{перв}},$$

де $OF_{зал}$ – залишкова вартість основних виробничих засобів;

$OF_{перв}$ – первинна вартість основних засобів;

$K_{знос}$ – коефіцієнт зносу ;

$З$ – знос основних засобів.

- коефіцієнт зносу ($K_{знос}$)

$$K_{знос} = \frac{OF_{перв} - OF_{зал}}{OF_{перв}}$$

Методи оцінки основних засобів:

- первісна вартість основних засобів – це вартість, що складається з витрат по їх зведенню (споруді) або придбанню, включаючи витрати по їх доставці і установці, а також інші витрати, необхідні для доведення даного об'єкту до стану готовності до експлуатації за призначенням.
- залишкова вартість є різницею між первинною або відновною вартістю і сумою зносу, якому піддаються основні фонди, тобто це та частина вартості основних засобів, яка ще не перенесена на вироблювану продукцію.
- відновна вартість основних фондів – це вартість їх відтворення в сучасних умовах.

У теорії існують методи нарахування амортизації, що

1. ґрунтуються на часі використання основних засобів
2. ґрунтуються на кількості одиниць продукції (послуг), одержаних від використання основних фондів.

До першої групи методів відносять наступні методи:

1.1.Рівномірна амортизація.

Досягається переважно за допомогою прямолінійного списання, тобто вартість об'єкту основних засобів списують однаковими частинами протягом всього періоду експлуатації.

Сума щорічних амортизаційних відрахувань може бути розрахована двома способами:

- розподілом вартості об'єкту, що підлягає амортизації, на термін корисної експлуатації,
- множенням норми амортизації на вартість об'єкту, що амортизується (первинна вартість за вирахуванням ліквідаційної).

1.2.Дегресивная (прискорена) амортизація.

При використуванні даного методу в перші роки експлуатації основних фондів списують велику (основну) частину їх вартості, тобто сума амортизації щорічно знижується.

Найпоширенішими методами прискореної амортизації є:

1.2.1. Метод суми чисел років (кумулятивний метод).

Визначення річних сум амортизації згідно цього методу визначається поетапно:

1. Підсумовуються цілі значення років служби об'єкту основних фондів.
2. Визначається частка від ділення кожного числа років служби на суму років і розміщується у порядку убуття.
3. Визначають річну суму амортизації, множачи норму амортизації на первісну вартість об'єкту за вирахуванням ліквідаційної.

1.2.2. Метод залишку, що зменшується.

Припускає визначення суми амортизаційних відрахувань множенням балансової (залишкової) вартості основних фондів на початок звітного періоду на постійну норму амортизації, яка визначається за формулою:

$$H_a = 1 - \sqrt[n]{\frac{OF_{ликв}}{OF_n}}$$

де n – число років експлуатації,

Офлікв - ліквідаційна вартість основних фондів

Офп – первісна вартість основних фондів.

Різновид є метод подвоєного залишку – використовують норму амортизації удвічі вище ніж при рівномірному нарахуванні. Суму амортизації визначають, умножуючи норму амортизації на залишкову вартість об'єкту, при цьому ліквідаційна вартість не береться до уваги.

1.3. Методи прогресивної (сповільненої) амортизації.

Припускають поступове зростання суми амортизаційних відрахувань протягом терміну експлуатації основних фондів.

На відміну від інших методів вони припускають дисконтування майбутніх грошових надходжень від інвестицій до основних фондів з використанням складних відсотків. Їх ще називають методами складних відсотків. Ставка дисконту як правило дорівнює вартості капіталу підприємства або ґрунтується на ній.

Одночасно з нарахуванням амортизації сума амортизаційних відрахувань вкладається в надійні цінні папери або депонується на окремому рахунку. Одержані відсотки по внесках або інвестиціях також зараховуються до амортизаційного фонду.

Отже, амортизаційний фонд формується з двох джерел: амортизаційних відрахувань і одержаного доходу у вигляді відсотків на інвестиції або внески. Розмір амортизаційних відрахувань розраховують так, щоб до кінця терміну служби основних фондів амортизаційний фонд дорівнював їх первісній вартості за вирахуванням ліквідаційної.

В результаті цей метод забезпечує накопичення засобів для заміни об'єктів без відвернення поточних фінансових ресурсів.

2 . Друга група - метод одиниць продукції (виробничий).

Суть його полягає у визначенні кількості продукції, яку можна виготовити на устаткуванні за нормативний термін експлуатації. Амортизацію розраховують по реальній кількості продукції за певний період.

Норму амортизації розраховують на одиницю продукції за формулою:

$$H_a = \frac{OF_n - OF_{ликв}}{B_n}$$

де B_n – нормативна кількість продукції.

Нарахування амортизації згідно з Податковим кодексом України.

Облік вартості, яка амортизується, ведеться за кожним об'єктом групи.

Нарахування амортизації здійснюється помісячно протягом строку корисного використання об'єкта, який встановлюється наказом по підприємству при визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс), але не менше, ніж мінімально допустимі, і призупиняється на період його виводу з експлуатації (для реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання, консервації та з інших причин).

При визначенні строку корисного використання слід враховувати:

- очікуване використання об'єкта підприємством з урахуванням його потужності або продуктивності;
- фізичний та моральний знос, що передбачається;
- правові або інші обмеження щодо строків використання об'єкта та інші фактори.

Амортизація основних засобів проводиться до досягнення залишкової вартості об'єкта його ліквідаційної вартості

Амортизація основних засобів нараховується із застосуванням таких методів: прямолінійного, зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості (лише при нарахуванні амортизації об'єктів основних засобів, що входять до груп 4 та 5), кумулятивного.

Для здійснення процесу нарахування амортизації основні засоби підприємства ділять на наступні групи:

Таблиця

Групи основних засобів

Групи	Мінімально допустимі строки корисного використання, років
група 2 - капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом	15
група 3 - будівлі,	20
споруди,	15
передавальні пристрої	10
група 4 - машини та обладнання	5
з них: електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичної обробки інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальним активом), інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модулі, модеми, джерела безперебійного живлення та засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (в тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує 2500 гривень	2
група 5 - транспортні засоби	5
група 6 - інструменти, прилади, інвентар (меблі)	4
група 7 - тварини	6
група 8 - багаторічні насадження	10
група 9 - інші основні засоби	12

До узагальнюючих показників використання основних засобів відносять:

- фондовіддача (Фв) – показує, яка віддача від використання кожної гривні, витраченої на основні засоби, наскільки ефективно вони використовуються на підприємстві.

$$\Phi_v = \frac{B}{OF_{с.р}},$$

де В – вартість виробленої за рік продукції, грн.

ОФ– середньорічна вартість основних засобів, або вартість основних засобів на відповідну дату, грн..

- фондомісткість (Фм) продукції:

$$\Phi_m = \frac{OF_{c.p}}{B},$$

Фондомісткість показує частку витрат на основні засоби, що доводиться на випуск однієї грошової одиниці продукції. Під випуском продукції мають на увазі товарну, валову, чисту, реалізовану продукцію.

- фондоозброєність праці (Φ_o) характеризує технічний рівень виробництва на підприємстві:

$$\Phi_o = \frac{OF_{c.p}}{Ч},$$

де Ч – середньооблікова чисельність промислово–виробничого персоналу, осіб.

- фондорентабельність (Φ_r) – прибуток на 1 грн., вкладену до основних засобів:

$$\Phi_r = \frac{\Pi}{OF_{c.p}} \times 100,$$

де Π – прибуток, грн.

До системи взаємозв'язаних показників, що безпосередньо характеризують рівень використання активної частини основних виробничих фондів відносяться окремі (часткові) показники, які розкривають резерви можливого поліпшення використання активної частини основних засобів:

- коефіцієнт екстенсивного використання (Ke), який характеризує рівень використання устаткування за часом

$$Ke = \frac{T_f}{T_r},$$

де T_f – фактичний час роботи машин і устаткування;

T_r – режимний фонд часу роботи;

$$T = (D_k - D_v) \times T_{зм} \times K_{зм} \times K_{пу},$$

де D_k – календарні дні роботи устаткування;

D_v – число вихідних і святкових днів;

$T_{зм}$ – тривалість зміни, година;

$K_{зм}$ – коефіцієнт змінності, кількість змін роботи устаткування за добу;

$K_{пу}$ – коефіцієнт працюючого устаткування.

- коефіцієнт інтенсивного використання устаткування (K_i) характеризує рівень використання устаткування по потужності:

$$K_i = \frac{\Pi_{уф}}{\Pi_{ун}},$$

де $\Pi_{уф}$ – фактична продуктивність устаткування, од/год;

$\Pi_{ун}$ – нормативна продуктивність устаткування, од/год.

- інтегральний коефіцієнт (K_{int}), який характеризує рівень використання устаткування як за часом, так і за продуктивністю.

$$K_{int} = Ke \times K_i$$

- коефіцієнт змінності (Кзм) - показує в скільки змін в середньому щорічно працює кожна одиниця устаткування. Визначається як відношення загальної кількості відпрацьованих устаткуванням даного виду за добу станко-змін до кількості встановленого або працюючого в найбільшу зміну устаткування (або як відношення суми кількості устаткування, що працює в усі зміни до кількості встановленого або працюючого в найбільшу зміну устаткування)

Норматив оборотних коштів – грошовий вираз вартості мінімально необхідних підприємству коштів.

Сукупний норматив оборотних коштів по підприємству є сумою нормативів, обчислюваних по окремих елементах нормованих оборотних коштів:

$$\sum HOK = \sum HOK_z + HOK_{нзв} + HOK_{зн} + HOK_{вмп},$$

де $\sum HOK$ - загальний норматив обігових коштів підприємства, грн.;

$\sum HOK_z$ - норматив обігових коштів в запасах, грн.;

$HOK_{нзв}$ - норматив обігових коштів в незавершеному виробництві, грн.;

$HOK_{зн}$ - норматив обігових коштів в готовій продукції, грн.;

$HOK_{вмп}$ - норматив обігових коштів видатків майбутніх періодів, грн.

$$\sum HOK_z = HOK_{зс} + HOK_{зdm} + HOK_{зи}, \quad HOK_z = \frac{ВИ}{Д} \times H_z,$$

де $HOK_{зс}$ - норматив обігових коштів в запасах сировини, грн.;

$HOK_{зdm}$ - норматив обігових коштів в запасах допоміжних матеріалів, грн.;

$HOK_{зи}$ - норматив обігових коштів інших запасів, грн.;

$ВИ$ - витрати матеріалів в рік, грн.;

$Д$ - число днів у році (360);

H_z - норма запасу в днях (це сума поточного (інтервал між поставками розділити на 2), прийому та складування і страхового запасу).

$$HOK_{нзв} = C_{дн} \times T_{ц} \times K_{нв}, \quad C_{дн} = \frac{C_{од} \times B}{Д}, \quad K_{нв} = \frac{ВИ_n + 0,5 \times ВИ_i}{ВИ_z},$$

де $C_{дн}$ - собівартість середньодобового випуску, грн.;

$T_{ц}$ - тривалість виробничого циклу, днів;

$K_{нв}$ - коефіцієнт наростання витрат;

$C_{од}$ - собівартість одиниці продукції, грн.;

B - план виробництва, штук;

$ВИ_n$ - витрати на початок циклу, доля в загальних;

$ВИ_i$ - інші витрати, доля в загальних;

$ВИ_z$ - загальні витрати.

$$HOK_{зн} = C_{дн} \times H_z,$$

де H_z - норма запасу готової продукції, дні.

$$HOK_{вмп} = ВМП_{np} + ВМП_{nl} - ВМП_c,$$

де $ВМП_{np}$ - залишок видатків майбутніх періодів на початок року, грн.;

$ВМП_{nl}$ - видатки майбутніх періодів за кошторисом планового року, грн.;

$ВМП_c$ - видатки майбутніх періодів, включені в собівартість, грн.

Показники ефективності використання оборотних коштів

$$T_{об} = \frac{Д \times ОК}{РП}, \quad K_{об} = \frac{РП}{ОК} = \frac{Д}{T_{об}},$$

$$\Delta ОК = \frac{РП_2}{Д} (T_{об2} - T_{об1}), \text{ або } \Delta ОК = \frac{РП_2}{K_{об2}} - \frac{РП_2}{K_{об1}}$$

$$\Delta ОК'' = \frac{T_{об1}}{Д} (РП_2 - РП_1) \text{ або } \Delta ОК'' = \frac{РП_2}{K_{об1}} - \frac{РП_1}{K_{об1}}$$

де $T_{об}$ - тривалість одного обігу, днів,
 $Д$ - число днів у році (360 днів),
 $ОК$ - розмір обігових коштів, грн.,
 $РП$ - обсяг реалізованої продукції, грн.,
 $K_{об}$ - коефіцієнт оборотності оборотних фондів,
 $\Delta ОК$ - розмір вивільнених обігових коштів у зв'язку з прискоренням їх обігу, грн.,
 $\Delta ОК''$ - зміна розміру обігових коштів у зв'язку зі зміною обсягу виробництва, грн.

ТЕМА. ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНА БАЗА І ВИРОБНИЧА ПОТУЖНІСТЬ

Виробнича потужність (ПТ) залежить від ефективного фонду часу роботи устаткування і його продуктивності в одиницю часу:

$$ПТ = Теф \times Пу,$$

де $Пу$ - продуктивність в одиницю часу.

Виробнича потужність ливарного, формувального, складального і подібних їм цехів (ділянок) залежить, як правило, від пропускної спроможності наявних виробничих площ цих цехів (ділянок) і рівня їх використання.

$$ПТ = \frac{S \times Теф}{м - з},$$

де S - корисна площа цеху, м²;
 $Теф$ - ефективний фонд часу використання виробничої площі цеху, годин;
 $м-г$ - кількість квадратних метро-годин, необхідних для виготовлення (складання, формування і т.д.) одиниці продукції;

Враховуючи зміну кількості устаткування за період, знаходять середньорічну потужність за формулою:

$$ПТ_{ср} = K_{ср} \times Д_p \times T_{зм} \times K_{зм} \times K_{пу} \times П_в,$$

де $П_{ср}$ - середньорічна виробнича потужність цеху, деталей;

$K_{ср}$ - середньорічна кількість верстатів;

$Д_p$ - число робочих днів;

$T_{зм}$ - тривалість зміни, год.;

$K_{зм}$ - коефіцієнт змінності;

$K_{пу}$ - коефіцієнт робочого устаткування;

P_6 - продуктивність верстату, деталей за годину.

$$K_{cp} = K_{np} + K_{вв} \times \frac{n_1}{12} - K_{вив} \times \frac{n_2}{12},$$

де K_{np} - кількість верстатів на початок року;

$K_{вв}$ - кількість введених верстатів;

$K_{вив}$ - кількість виведених верстатів;

n_1 - число місяців роботи введених верстатів до кінця року;

n_2 - число місяців не роботи виведених верстатів до кінця року.

$$K_{py} = 1 - \frac{a}{100},$$

де a - регламентований відсоток простоїв на ремонт устаткування,

$$K_{вн(пл)} = \frac{B_{пл}}{ПТ_{cp}}, \quad K_{вн(ф)} = \frac{B_{ф}}{ПТ_{cp}},$$

де $K_{вн(пл)}$, $K_{вн(ф)}$ - коефіцієнт використання потужності по плану та фактично;

$B_{пл}$, $B_{ф}$ - випуск продукції по плану та фактично, деталей.

Величину вихідної виробничої потужності, тобто потужності на кінець планованого періоду ($Пвих$) знаходять за формулою:

$$ПТвих = ПТн.р + \sum ПТнр - \sum ПТвиб,$$

де $Пн.р$ - потужність підприємства на початок планового періоду;

$Пнр$ - величина приросту виробничої потужності за рахунок різних чинників (модернізації, реконструкції, технічного переозброєння і ін.);

$Пвиб$ - розміри зменшення виробничої потужності в результаті вибуття, передачі і продажі основних виробничих фондів, зміни номенклатури, зміни режиму роботи підприємства і ін.

Середньорічну виробничу потужність підприємства розраховують за формулою:

$$ПТср = ПТн.р + \sum ПТнр \times \frac{n_1}{12} - \sum ПТвиб \times \frac{n_2}{12},$$

де n_1 - кількість місяців використання додатково введених потужностей в році;

n_2 - кількість місяців з моменту вибуття виробничих потужностей і до кінця року.

ТЕМА. ВИТРАТИ ПІДПРИЄМСТВА

Витрати на одну гривню товарної продукції (B_2) розраховують за формулою:

$$B_2 = \frac{C}{ПП},$$

де C - собівартість продукції, грн.;

$ПП$ - обсяг товарної продукції, грн.;

Загальний відсоток зниження собівартості продукції (ΔC) знаходять за формулою

$$\Delta C = \Delta C_{nn} + \Delta C_{\epsilon} + \Delta C_{\text{м}},$$

де ΔC_{nn} – відсоток зниження собівартості продукції у зв'язку з ростом продуктивності праці;

ΔC_{ϵ} – відсоток зниження собівартості продукції у зв'язку з ростом обсягу виробництва;

$\Delta C_{\text{м}}$ – відсоток зниження собівартості продукції у зв'язку зі змінами норм та цін на матеріали.

$$\Delta C_{nn} = \left(1 - \frac{I_{\text{зн}}}{I_{nn}}\right) \times D_{\text{зн}} \times 100,$$

де $I_{\text{зн}}$ – індекс заробітної плати;

I_{nn} – індекс продуктивності праці;

$D_{\text{зн}}$ – частка заробітної плати з відрахуваннями у собівартості продукції.

$$\Delta C_{\epsilon} = \left(1 - \frac{I_{\text{уп}}}{I_{\text{ов}}}\right) \times D_{\text{уп}} \times 100,$$

де $I_{\text{уп}}$ – індекс умовно-постійних витрат;

$I_{\text{ов}}$ – індекс обсягу виробництва;

$D_{\text{уп}}$ – частка умовно-постійних витрат у собівартості продукції.

$$\Delta C_{\text{м}} = (1 - I_{\text{н}} \times I_{\text{ц}}) \times D_{\text{м}} \times 100,$$

де $I_{\text{н}}$ – індекс норм на матеріали;

$I_{\text{ц}}$ – індекс цін на матеріали;

$D_{\text{м}}$ – частка матеріальних витрат у собівартості продукції.

$$C_{\text{пл}} = C_{\text{зв}} \times I_{\text{ов}} \times \frac{100 - \Delta C}{100},$$

де $C_{\text{пл}}$ – планова собівартість продукції, грн.;

$C_{\text{зв}}$ – собівартість звітного періоду, грн.

При рішенні задач 6,7,8,9 необхідно скористатися формулою:

$$\Pi = \Pi \times B - B_{\text{зм(о)}} \times B - B_{\text{пост}},$$

де Π – прибуток, грн..

Π – ціна одиниці продукції, грн.;

B – випуск продукції в натуральному виразі;

$B_{\text{зм(о)}}$ – витрати змінні на одиницю продукції, грн.;

$B_{\text{пост}}$ – витрати постійні за період, грн.

Критичним вважається обсяг продукції, за якого виручка від реалізації покриває витрати.

ТЕМА. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ПІДПРИЄМСТВА

Залежно від формування і розподілу розрізняють наступні види прибутку:

1. Валовий прибуток – різниця між чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг).

2. Прибуток від операційної діяльності:

- валовий прибуток
- + інші операційні доходи
- адміністративні витрати
- витрати на збут
- інші операційні витрати.

3. Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування:

- прибуток від операційної діяльності
- + дохід від участі в капіталі
- + інші фінансові доходи
- + інші доходи
- фінансові витрати
- втрати від участі в капіталі
- інші витрати.

4. Прибуток від звичайної діяльності – різниця між прибутком від звичайної діяльності до оподаткування і сумою податку з прибутку.

5. Чистий прибуток =

- прибуток від звичайної діяльності
- + прибуток від надзвичайної діяльності
- збиток від надзвичайної діяльності
- податок на прибуток від надзвичайної діяльності

Рентабельність окремих виробів (P) у % визначають за формулою:

$$P = \frac{Ц - C}{C} \times 100,$$

де $Ц$ - ціна виробу, грн.;

C - собівартість виробу, грн.

Рентабельність продукції (P_{np}) у % визначають за формулою:

$$P_{np} = \frac{П}{C_{np}} \times 100 = \frac{\sum Ц \times B - \sum C \times B}{\sum C \times B} \times 100,$$

де $П$ - прибуток від реалізації продукції, тис. грн.;

C_{np} - собівартість продукції, тис. грн.;

B - обсяг випуску та реалізації, тис. штук.

Рентабельність підприємства розраховується діленням прибутку підприємства на середньорічну вартість основних фондів та оборотних коштів.

ТЕМА. ІНВЕСТИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Порівняння різних інвестиційних проектів і вибір кращого з них рекомендується проводити з використанням різних показників, до яких відносяться:

- чистий дисконтований дохід
- індекс дохідності

- внутрішня норма віддачі
- термін окупності.

Чистий дисконтований дохід є оцінкою сьогоденної вартості потоку майбутнього доходу. Він визначається як сума поточних ефектів за весь розрахунковий період, приведена до початку авансування, або як перевищення інтегральних результатів над інтегральними витратами.

Індекс дохідності (ІД) є відношенням суми приведених ефектів до величини капіталовкладень.

Якщо $ІД > 1$, проект ефективний, якщо $ІД < 1$ - неефективний.

Внутрішня норма прибутковості (ВНД) є тією нормою дисконту, при якій величина приведених ефектів рівна приведеним капіталовкладенням. Якщо ВНД рівна або більше норми, що вимагається інвестором, доходу на капітал, то інвестиції в даний інвестиційний проект виправдані, і може розглядатися питання про його ухвалення.

Термін окупності проекту - час, за який надходження від виробничої діяльності підприємства покриють витрати на інвестиції. Вимірюється він в роках або місяцях. Термін окупності рекомендується визначати з використанням дисконтування.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

а) основна (базова)

1. Економіка підприємства: підручник / Л.Л. Лазебник, В.В. Гурочкіна, Л.В. Слюсарева та ін.; за заг. ред. Л.Л. Лазебник. Ірпінь : Університет ДФС України, 2021. 426 с.
2. Економіка підприємства : підручник / під заг. ред. д.е.н., проф. Ковальської Л.Л. та проф. Кривов'язюка І.В. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2020. 700 с.
3. Лисак О.І., Андрєєва Л.О., Болтянська Л.О. Економіка підприємства: навч. посіб. Мелітополь: Люкс, 2020. 272 с.
4. Бондаренко Л.М., Горобинська М.В. Економіка підприємства: практикум. Харків: ХНЕУ ім. С.Кузнеця, 2020. 66 с
- 5.. Шандова Н.В., Мешкова–Кравченко.Н.В., Латкіна С.А. Економіка підприємства: навч. посіб. Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2021. 336 с.

б) додаткова

6. Бандурка О. М., Ковальов Є. В., Садиков М. А., Маковоз О. С. Економіка підприємства: навч. посібник. Харків: ХНУВС. 2017. 192 с.
7. Бойчик І.М. Економіка підприємства: підручник. 2-ге вид.,перероб. та доп. Київ: Кондор-Видавництво, 2016. 378 с.
8. Захарченко В. І., Меркулов М. М., Балахонова О.В. Економіка підприємства: теорія. Львів: Магнолія 2006. 2019. 323 с.
9. Кулішов В. В. Економіка підприємства: навч.посіб. Львів: Магнолія 2006. 2019. 205 с.
10. Метопшоп І.М., Ящерицина Н.І. Економіка і фінанси підприємства: навч.посіб. ІФНТУНГ, 2017. 291с.
11. Романченко Н.В., Кожемякіна Т.В., Пічик К.В. Економіка підприємства: навч. посіб. Київ: НаУКМА, 2018. 343 с.
12. Суліма Н.М., Степасюк Л.М., Величко О.В. Економіка і фінанси підприємства: підручник. Київ: Компринт, 2015. 465 с.
13. Шарко М.В., Мешкова–Кравченко.Н.В., Радкевич О.М. Економіка підприємства (Частина 1) : навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 436 с.
14. Шарко М.В., Мешкова–Кравченко.Н.В., Латкіна С.А. Економіка підприємства (Частина 2. Практикум) : навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2016. 278 с.
15. Яркіна Н.М. Економіка підприємства: навч. посіб. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. 600 с.
16. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
17. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>
18. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: Наказ Міністерства фінансів України від 27.04. 2000 р. № 92. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.
19. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи»: Наказ Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р. № 242. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>
20. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»: Наказ Міністерства фінансів України від 20.10.1999 р. № 246. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>
21. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: Наказ Міністерства фінансів України від 29.11.99 № 290. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>

22. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>.
23. Національний класифікатор України. Класифікатор професій. ДК 003:2010: Наказ Держспоживстандарту України від 28.07.2010. № 327. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>
24. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
25. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
26. Про господарські товариства. Закон України від 19.09.91 р. № 1576 – XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
27. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
28. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 01.04.2011 р. № 2464-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.
29. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.91 р. № 1560–XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.
30. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40 – IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
31. Про оплату праці: Закон України від 24.03.95 р. №108/95. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр>.
32. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 23.12.93 р. № 3771 - XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3689-12>.
33. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275 – XIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#n386>

в) методичні рекомендації

32. Конспект лекцій з дисципліни «Економіка підприємства»/ Укладач: Н.В.Мешкова-Кравченко. Хмельницький: ХНТУ, 2024. 166 с.
33. Засоби з контролю якості знань студентів (тести) з дисципліни «Економіка підприємства» / Укладач: Н.В.Мешкова-Кравченко. Хмельницький: ХНТУ, 2024. 20с.